

Qədim şumer dastanının Azərbaycan məktəbində tədrisi məsələləri

Arif Alim oğlu Əsədov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

ARTİ-nin elmlər doktoru proqramı üzrə doktorantı

E-mail: arif_alim@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. P.B. Əliyev,
filol.ü.e.d., prof. Ə.M. Zeynalov

Açar sözlər: dünya ədəbiyyatı, xarici ölkə xalqlarının ədəbiyyatı, Bilqamis, Gilgames, müqayisəli tədris, dünya ədəbiyyatının tədrisi

Ключевые слова: мировая литература, литература зарубежных народов, Билгамис, сравнительное образование

Key words: world literature, literature of foreign nations, Bilgamis, comparative education

Zamanın dəyişən paradıqmaları müxtəlif zehni əmək sahələrində sürətli dəyişikliklər və sosial tendensiyalar şəklində gündəlik həyatımıza, fəaliyyətimizə birbaşa təsir etməkdə, gələcək proqnozları müəyyən etməkdədir. Humanitar elmlər sahəsində bu yeniliklərdən doğan səmərəli fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi artıq zərurətdir. Qloballaşma və planetar düşüncə istər-istəməz hər kəsi özünə çəkməkdədir. Belə olan şəkildə milli düşüncənin, Azərbaycan ədəbiyyatının və mədəniyyətinin əsas ideya və yanaşmalarının təbliğ olunması, böyüməkdə olan nəslə lazımınca çatdırılması vacibdir. Bu istiqamətdə ədəbiyyat elminin nailiyyətlərini pedaqogika və metodikanın verdiyi imkanlar daxilində şagirdlərin yaş səviyyələri nəzərə alınaraq orta məktəblərdə tədris edilməsi mümkündür və inkaredilməz təhsil ehtiyacıdır.

Ədəbiyyat müəlliminin və innovasiyaların fənninə tətbiqini daima düşünən istedadlı metodistin qarşısında həmişə şagirdləri daha mükəmməl nümunələrlə təmin etmək, dərslərini ən müasir məzmunla, təlim fəaliyyəti ilə təmin etmək vəzifəsi dayanır. Yeni təlim texnologiyaları və müasir çağırışların tətbiqinin zəruriliyini anlayan, dövrümüzün əsas təhsil çağırışlarına biganə qalmayan müəllimi həlli vacib olan bir çox məsələlər düşündürməlidir. Həmin məsələlərdən birincisi dünyanın əsas tələbolunan bacarıqlarını şagirdin partasına gətirmək, sinif otağında formaca kiçik, məzmunca zəngin bir mənəvi-intellektual dünya yaratmaqdır. Bu tendensiyada əsas sual budur: dəyişən, yeniləşən dünyada dəyişən şagird maraqları fonunda necə edək, təlimi hansı forma və üsulda təşkil edək? Sonrakı on, iyirmi il ərzində bu gün öyrətdiklərimiz, reallaşdırdığımız standartlar, çatdırdığımız məzmun indiki şagirdə, gələcək kadra, varislərimizə nə qazandıracaq? Biz nə qədər materialı şagirdə mənimsədirik, yaxud buna çalışırıq? Təklif etdiklərimiz gələcək əmək fəaliyyətində lazımlıdır mı? Əlbəttə, suallar çoxdur və hər biri müəyyən həqiqətə söykənir, müəmma olan gələcəklə bağlı narahatlıqdan doğur. Bu müəmma, yaxud çətinliklə əlaqəli irəli sürə biləcəyimiz təkliflərin fonunda qloballaşmanın və virtuallaşmanın yaratdığı informasiya bolluğu, şagirdin və müəllimin eyni həcmdə məlumatlar bazasına daxil olmaqda imkan bərabərliyi, istifadə alətləri sürətlə dəyişən və inkişaf edən texnoloji avadanlıqlara yeni nəslin yaşlı nəslə nisbətən daha tez uyğunlaşması mənzərəni daha da aktual məcraya yönəldir. Məqaləmizin başlıca qırmızı xətti bununla əlaqədardır. Bu tendensi-

yanı davam etdirərək bir çox ölkələrdə geniş yayılmış müqayisəli, integrativ tədrisi ölkə məktəblərində sıx təşkil etmək artıq günün tələblərindəndir.

Müqayisəli tədris milli ədəbiyyatın tədrisinə ayrılmış dərslər saatlarının daxilində məzmun və tipoloji cəhətdən uyğun, ideya və təbliğ etdiyi əsas tendensiyaları oxşar bədii əsərləri paralel tədris etmək, bununla dünya humanitar düşüncəsinin formalaşmasını, yaranıb inkişaf etməsini şagirdlərə daha aydın və aşkar çatdırmaqdır. Qeyd edək ki, dünyanın qabaqcıl universitetlərində hazırda müqayisəli ədəbiyyat, müqayisəli tədris əsas təhsil çağırışlarına daxildir.

Azərbaycan ədəbiyyatının zəngin mövzu və ideya məziyyətləri, yaradıcılıq xüsusiyyətləri, yazıçıların mükəmməl əsərləri müqayisəli tədrisə geniş imkanlar yaradır. Milli ədəbiyyatımıza ayrılmış dərslər saatları daxilində paralel olaraq integrativ şəkildə şifahi xalq ədəbiyyatı, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının ayrı-ayrı boyları ilə “Bilqamıs/Gilqameş” dastanını, Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə U. Şekspir, Nəsimi yaradıcılığı ilə ekzistensialistlərin, M.P. Vaqif yaradıcılığı ilə A.S. Puşkinin, Q. Zakir yaradıcılığı ilə İ.A. Krilovun, M.F. Axundzadə yaradıcılığı ilə J.B. Molyerin, A. Ələsgər yaradıcılığı ilə S. Yesenin, C. Məmmədquluzadə yaradıcılığı ilə Mark Tvenin, H. Cavid yaradıcılığı ilə U. Şekspirin, Ə. Haqverdiyev yaradıcılığı ilə O. Henrinin, C. Cabbarlı yaradıcılığı ilə F. Şillerin yaradıcılığının paralel şəkildə tədrisini, müqayisəli tədrisi şagirdlərimizə və məktəbimizə qazandıra bilər.

Müqayisəli tədris şagirdin məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürünü formalaşdırmaqla bərabər, onlarda planetar düşüncəni inkişaf etdirir, dünyanı bir tam, bütöv halda dərk etmələrinə ciddi kömək edir. Eyni zamanda, bu tədris prosesi şagirdə milli ədəbiyyatımıza daha dəqiq qiymət vermək, onun əsas ideyalarını mənimsəmək, mövzu əlvanlığını başa düşməkdə yardımçı olar. Müqayisəli tədris üçün, zənnimizcə, ilk müvafiq əsər tarixi-xronoloji prinsiplərə uyğun olaraq, düşünürük ki, “Bilqamıs” dastanıdır.

Dünya mədəni, ədəbi irsinin ilk məzmun və forma xüsusiyyətlərinə görə bitkin, mükəmməl nümunələrindən olan “Bilqamıs”/“Gilqameş” dastanı insan sivilizasiyasının, ümumi götürüldükdə bədii irsinin genezisini təşkil etməklə bərabər, mübaligəsiz yaza bilərək ki, süjet, təhkiyə, obrazlar aləmi, xarakterlər qalereyası cəhətdən sonrakı inkişafının təməlini təşkil edir. Professor C. Nağıyev şumer mətnləri haqqında fikir bildirərkən yazır ki, “Qədim Şərq mixi ədəbiyyatının ən qiymətli nümunələrindən biri də “Gilqameş (Bilqamıs) haqqında dastan”dır. Bu dastan dünya ədəbiyyatının şah əsərləri sırasına daxil olmuşdur” (3, s. 104-105). Alim dastanın ədəbiyyat tarixindəki rolunu və mövqeyini qiymətləndirərkən “Bu əsərdən çıxış edərək dünya ədəbiyyatında ən qədim dövrlərdən başlayaraq müasir dövrə qədər epos (dastan) janrının keçdiyi yolu izləmək olar” (3, s. 105) fikirlərini irəli sürür. İddialar təkcə Azərbaycan alimlərinin yox, dünya ədəbiyyatşünaslığının, tarixşünaslığının, humanitar elminin gəldiyi əsas qənaətlərlə üst-üstə düşür. Məqaləmiz dastanın pedaqoji xüsusiyyətləri, Azərbaycan məktəbində ədəbiyyat dərslərində tədrisi məsələlərini təhlil etmək, araşdırmaq məqsədi daşısa da, abidənin məziyyətlərini və əhəmiyyətini nəzəri olaraq isbat etmək üçün yeri gəldikcə paralel məqamları, epizodları xatırlatmağı məqsədəuyğun hesab edirik.

Şumer tarixinin əsas araşdırmaçılarından Kramer yazırdı ki, “Eposda haqqında söhbət gədən problemlər və niyyətlər bütün vaxtlarda bütün xalqlara yaxındır. Bu dostluğa, sadıqlıqın təriflənməsinə, şəxsi şöhrətə, hərsliyə, qəhrəmanlıqlara və sərgüzəştlərə həvəsə, qaçılmaz ölüm qabağı qarşısı alınmaz qorxuya və var gücü ilə ölümsüzlüyə tələbatdır. İnsan qəlbini daim narahat edən bu təzadlı hisslər Gilqameş haqqında rəvayətin əsasını təşkil edir, onlar bu poemaya məkan və zaman sərhədlərini aşmaq keyfiyyətini verir. Heç də təəccüblü deyildir ki, “Gilqameş haqqında epos” özünə yaxın zamanların epik əsərlərinə güclü təsir göstərmişdir. Poemanın ümumbəşəri mövzusu, qədim qəhrəmanın faciəsinin əzəli gücü bizi elə bu gün də

təsirləndirir” (9, s. 222.).

Dastanın tədqiqatçıları mətnlərin məzmununu ilə tanış olduqdan sonra dünyanın əksər xalqlarının ədəbiyyatında da eyni süjetlərin olduğunu təsdiqləyirlər. Bununla yanaşı, alman mütəfəkkiri Rayner Mariya Rilke (8), Jon London (7) və digər yazıçılar bədii əsərlər də yazmışlar.

Dastanı Azərbaycan dilinə tərcümə edən, 1999-cu il nəşrinin ön sözünün müəllifi İ.Vəliyev bildirir ki, “Bilqamis dastanı” öz məzmununa görə də Azərbaycan folkloru, xüsusilə nağıl və dastanları ilə səslənir. Bir çox xalq nağıllarımızda və əfsanələrimizdə rast gəlinən yeraltı dünya, gedərgəlməzə, dünyanın o başına getmək kimi süjetlər, xüsusilə dirilik suyu, həyat ağacı, əbədi həyat tapılması kimi motivlər bu dastanda vardır. Xızır peyğəmbər haqqındakı əfsanə Bilqamis dastanı ilə çox yaxındır. Bu, təsadüfi hal deyildir” (2, s. 7).

Dünya elmində “Bilqamis” dastanı haqqında çoxsaylı elmi araşdırmalar mövcuddur. “Bu gün bizim sərəncamımızda həmin eposun təqribən 3500 sətiri var. 1930-cu ildə başqa bir ingilis, mərhum axeoloq R.Kembell Tompson Gilqameş haqqında rəvayətin gözəl tam mətnini çap etdirmişdir. Ondan sonra ingilis dilində nisbətən müasir daha iki tərcümə meydana gəlmişdir: birincini The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels adı altında Aleksandr Heydel; ikincisini (Ancient Near Eastern Texts toplusunda) Efraim Şpeyzer (redaktor - Ceysms Priçard) dərc etdirmişlər” (9, s. 222), - Kramer yazırdı.

Ölkəmizdə də kifayət qədər araşdırmalar mövcuddur. Onlarda bildirilir ki, dastanın adı onun əsas qəhrəmanı Bilqamisın/Gilqameşin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan dilinə tərcümələrdə qəhrəmanın adını daha çox Bilqamis/ş kimi təqdim edirlər. Bir çox tədqiqatçılar şumer dilində türkdilli xalqlara məxsus çoxlu sözlər tapdıqlarına görə şumer dilinin türk dilləri ailəsinə mənsub olduğunu da iddia edirlər. “Bilqamis” dastanının 1999-cu il nəşrinə yazdığı “Son söz”də Firudin Ağasıoğlu yazırdı ki, “Bilqamisın adı türk dövlət başçılarına verilən “Bilgə” titulu ilə izah oluna bilər. Məsələn, 581-ci ildə kəytürklərin qərb qolunda xaqan elan edilən Tardu xaqan “Bilqe” titulu almışdı, məşhur Tonyukuk da bu titulu daşımışdır. Müstəqil xaqanlıq quran İltəriş xaqanın (VII əsr) arvadı El-Bilqe, oğlu Bilqe-Gül Teqin adlanırdı, türk xaqanı Moqilyan 716-cı ildə hökmdarlığa keçərkən özünə Bilqe-xan titulu seçmişdir. Göründüyü kimi, qədim şumer (kenqer) xalqı da Uruk hökmdarını Bilqamis adı ilə adlandıranda həmin prinsipi gözləmişdir. Adın sonluğu isə Alpamis, Toxtamış adlarındakı hissədir. Türk-şumer paralelliyi 15 əsr türk Bilqe xaqanlarının daş üzərindəki, 45 əsr əvvəl isə şumer Bilqamisının gil lövhələr üzərindəki öykülərində aydın seçilir” (2, s. 86).

Əlbəttə, Bilqamis, dastanın, Şumer-akkad dilinin və xalqının mənşəyi, şumerlərlə türklərin əlaqəsi haqqında fikirlər müxtəlifdir, müəyyən məqamlarda, yanaşmalarda münasibətlər fərqlənir. Söhbət təkcə şumer və türklərin yaratdığı əsərlərin tipoloji yaxınlığından getmir, həm də etnosların genetik qohumluğundan gedir. Bunun mətnin dil materialları da sübut edir. Azərbaycan dilində, oğuz dilində “bilmək” feili məlumdur. “Qamı”, “qamusu” kimi qeyri-müəyyən əvəzlilər klassik ədəbiyyatımızda da kifayət qədər işlənib. Xətayi “Dəhnamə”sinin “Bahariyyə” hissəsində yazırdı ki:

Quşlar qamusu fəğanə düşdü,

Eşq odu yenə bu canə düşdü (13, s. 245). Biz burada aydın şəkildə “hamısı” əvəzliyinin ilkin variantlarından birini görürük və mütəxəssislər də bu tipli nümunələrə istinad edərək uyğunluqlar axtarırlar.

Bilqamis,/Gilqameş adı da “hər şeyi bilən adamın dastanı” kimi təqdim edilir və burada, doğrudan da, milli kimlik məsələlərində də yaxınlıq sezilir. Paralel olaraq dastanın mətnində işlənən bir çox ifadələr, süjet və qəhrəmanların başına gələn hadisələr Azərbaycan folkloruna bu və ya digər cəhətdən “səpələnmişdir”.

İ. Vəliyevin başqa bir araşdırmasında “Şumer tarixini araşdıran alimlər “əcdad”, “ağsaq-qal”, “qəhrəman”, “bahadır” mənalarını verən “Bilqamıs” sözünün hələ öz zəmanəsində ilahiləşdirildiyini qeyd edirlər (Dyakonov, 1990). Digər araşdırmaçılar isə şumer dilindəki “bilgə” (“bəlğə”) sözünə izah verərkən onun qədim, prototürk-monqol dillərindəki variantlarını müqayisəyə cəlb edir və bu sözün “dəlil”, “əlamət”, “nişanə”, “yazmaq”, “öncədən söyləmək, xəbər vermək (hadisəni)”, “sirri açmaq”, “müdrilik” və s. anlamlarını göstərir (Çaqdurov, 1980). Onlar Orxon abidələrinə əsaslanaraq, 7-ci yüzillikdə qədim türk xaqanlarının Bilgə xan (yəni müdrək xan) titulu daşdığı qeyd edir, müqayisə üçün L. Danzanın “Altan tobçi” əsərindəki (Danzan, 1973) “Səngüm Belge” adının da türkcə “müdrək sərkərdə” anlamında olduğunu bildirir. Monqol tarixinin görkəmli tədqiqatçıları da “bilgə”nin feodal titulu olduğunu göstərir (Vladimirtsov’ 1934). Hətta vaxtilə Çingiz xanın “inanc Bilgə xan” titulu daşdığı da xatırladırlar. Görünür, hökmdar kimi məşhur olan Bilqamıs da belə bir titula sahib olmuşdur” (6http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/ makaleler/3397-published.pdf, s. 76), - yazır.

Dastanın təkcə dili və üslubu, adının doğurduğu assosiasiya deyil, xarakterlər qalereyası da bizə maraqlıdır və cəlbədidir. Müxtəlif məqamları təhlil etdikcə “Bilqamıs” dastanındakı motivlərin Dədə Qorqud, Qazan xan, Basat, Dəli Domrul, Bamsı Beyrək, Koroğlu və digər obrazların davranışlarına “səpələndiyini” müşahisə edirik.

Dastanın qəhrəmanı yarı insan, yarı tanrı Bilqamısdır. O, hasarlı Urukun şahıdır, böyük şəhər saldırıb, igidliyi və qəhrəmanlığı ilə şöhrət qazanıb. Onun davranışları, hədsiz qüdrəti allahların xoşuna gəlmir. Odur ki, allahlar vəhşi Enkidunu yaradırlar. Enkidu heyvanların arasında yaşayır. Ovçulardan biri onu görür, atasına deyir. Atasının məsləhəti ilə həmin ovçu Enkidu haqqında Bilqamısa xəbər verir. Bir qadının əli ilə Enkidu insanların yanına gəlir. Bilqamısla Enkidu əvvəlcə döyüşür, vuruşurlar. Sonra isə bir-birinin gücünü görüb dostlaşırlar. Onlar birlikdə Sidr meşəsinə gedərək qorxunc Humbabanı məğlub edirlər. Humbabanı öldürəndən sonra onların şöhrəti artır. Bilqamısın gözəlliyinə vurulan ilahə İştər ona evlənmək təklifi edir. Lakin Bilqamıs İştərin törətdiyi pis əməlləri, əvvəlki əri Dumuziyə qarşı törətdiyi pislilikləri çəkinmədən onun üzünə vurur. Təhqirə dözməyən İştər atası tanrı Anunun köməyi ilə Uruk şəhərinə dəhşətlər törədən buğa göndərir. Amma iki dost köməkləşib buğanı öldürür. Bilqamısla Enkidunun bu hərəkəti allahların xoşuna gəlmir. Hər iki dostun ölümünə hökm verirlər. Lakin Bilqamısı himayə edən Günəş tanrısı bu hökmü Bilqamısın üstündən götürə bilir. Enkiduya ölüm hökmü oxunur. Enkidu Bilqamısın gözü qarşısında can verib ölür. Bu hadisə Bilqamısı sarsıdır və o, ölümə qalib gəlmək, insanları ölümün əlindən xilas etmək istəyir. Bilqamıs ölümə çarə tapmaq üçün uzaq bir səfərə çıxır. Gündoğana qədər yol gedən Bilqamıs dünyanın o başına gedir və vaxtilə əbədi həyat qazanmış Utnapişti ilə görüşür. Utnapişti onun gəlişindən təəssüflənir, Bilqamısı başa salır ki, insan ömrü əbədi ola bilməz. İnsanın həyatı haradasa tamamlanmalıdır. Buna görə də insan öz sağlığında mənalı yaşamağı bacarmalıdır; xeyirxahlıq etməli, xalqına xidmət göstərməli, gözəl övladlar yetirib onları sağlam boya başa çatdırmalıdır.

Bilqamıs Utnapiştinin insan olduğu halda, əbədi həyata necə çatdığını soruşur. Burada dastan içində ikinci dastan danışılır. Utnapişti özünün həyatını ona nəql edir. Məlum olur ki, dünyanı su basanda xeyirxah və el qədri bilən olduğuna görə tanrılar yalnız ona məsləhət verir, dünya daşqını olacağını bildirirlər. Tanrıların məsləhəti ilə o, nəhəng gəmi düzətdirib ailəsini və dünyadakı heyvanlardan bir cüt götürüb tufandan sağ çıxır. Bu maraqlı səhnələr Bilqamıs üçün uğursuz başa çatsa da, Utnapişti ona dənizin dibində olan cavanlıq çiçəyinin yerini nişan verir. Bilqamıs dirilik çiçəyini əldə edir, lakin özü yemir. Onu öz şəhərinin adamları üçün aparmağı qərara alır. Lakin yolda ilan qəflətən çiçəyi oğurlayır, qabığını dəyişərək ca-

vanlaşır, əbədi həyat ona nəsb olur.

Dastanın qısa xülasəsini oxuduqca ədəbiyyatımızla əlaqəli bir çox motivləri xatırlayırıq. Məsələn, əbədi həyat motivini. Burada Bilqamısın başına gələnlər əfsanələrdən birində təsvir edildiyi kimi Dədə Qorqudun başına gələnlərlə oxşardır. Həmin mətndə də Dədə Qorqud da ilanın qurbanı olur. Nizami Gəncəvinin “İsgəndərnamə” əsərində İsgəndərin dirilik suyu axtarması və tapa bilməməsi, burada baş verən hadisələr də eyni məqamla səsləşir. Bəzi tədqiqatçılar bu epizodun “Koroğlu” dastanı ilə də səsləşdiyi qənaətindədirlər. Ölümə çarə axtaran Bilqamıs əldə etdiyi həyat çiçəyini suda çimərkən ilana oğurladırsa, Koroğlu da atasının gözlərinə şəfa verəcək həyat suyunu Qoşa bulaqdan götürə bilmir. Bilqamıs Uruka kor-peşman qayıtdığı kimi Koroğlu da atasının yanına əliboş qayıdır. P. Əfəndiyev “elə bir xalq yoxdur ki, ölüm haqqında bu və ya digər formada, məzmununda mifologiya yaratmamış olsun. Miflərin çoxunda təsvir olunur ki, əvvəllər ölüm yox idi, sonralar hansısa səbəb gətirib ölümə çıxarmışdır. Ölümün səbəbi də müxtəlif xalqların miflərində müxtəlif şəkildə təsvir edilir” (12, s. 131.), - fikrini bildirir. Əlbəttə, tipoloji yaxınlıqlara bu məsələlər, fikirlər uyğun gələ bilər, amma mənşə eyniliyində eyni sözləri, əlbəttə, deyə bilmərik.

Digər maraqlı epizod ölümü tanımamaq, ölümlə ilk tanışlıq məsələsidir. “Kitabi Dədə Qorqud” eposunda “Dəli Domrulun boyu”nda Dəli Domrul təsadüfən bir gəncin öldüyünü görür. O, Allaha yalvarır ki, Əzrayılı onun gözləri önünə gətirsin. Əzrayılla döyüşüb onu məğlub etmək fikrinə düşür. Əzrayılla döyüşür və məğlub olur. Bu epizod Bilqamısın dostu Enkidunun ölümü ilə barışmaması motivi ilə səsləşir. Bilqamısın əvəzinə Enkidu ölür. Dəli Domrula da şans verilir ki, əvəzinə kimsə ölsün. Sonda Domrul sağ qalır, ata və anası ölür.

Dünyanı su basması və Nuh tufanı ilə bağlı süjeti də bu dastanda görürük. Dastandakı Utnapişti obrazı Quranda, İncildə, Tövratda təsvir olunmuş Nuhla eyniləşir. Doğrudan da, həmin əhvalat eyniləşir ilə Nuhun başına gəlmiş əhvalatdır. Son vaxtlar tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, ən qədim şərq kitablarında, Hind dastanlarında təsvir olunmuş Nuh tufanı da məhz “Bilqamıs dastanı”ndan götürülmüşdür.

“Kitabi-Dədə Qorqud”un ilk boyu “Dirsə xan oğlu Buğacın...” boyudur. Bu boyun əsas mahiyyəti Buğacın Bayındır xanın buğası ilə döyüşməsi və onu yıxıb öldürməsidir. Məhz buğanı öldürdükdən sonra Dədə Qorqud Dirsə xanın oğluna Buğac adı qoyur. Bilqamıs və Enkidu da vəhşi öküzlə döyüşərək qələbə qazanırlar.

“Basatın Təpəgözü öldürməsi boyu” ilə də “Bilqamıs” dastanının bir neçə məqamı üst-üstə düşür. Belə ki, Basat Enkidu kimi vəhşi heyvanlar içində yaşayır. Sonradan onu görüb Qazan xana xəbər verirlər. Dədə Qorqud gəlib Basata insan olduğunu başa salır, ona ad verir. Eyni zamanda pəri ananın xüsusi imtiyazlısı kimi təpəgöz dünyaya gəlir. Onun xüsusiyyətləri Humbabanı xatırladır. Basat Təpəgözü qalib gəlir. O, təpəgözlə döyüşə gedəndə Qazan xan getməməsini istəsə də, Basat gedir və çətinliklə olsa da qalib gəlir. Burada da Enkidu Bilqamısa Humbaba ilə döyüşməməyi məsləhət görür. Basat kimi Bilqamıs da israr edir və döyüşə yollanır. Təpəgöz kimi Humbaba da ilahi bağlılığa malikdir. Əlbəttə, biz “Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy” ilə daha çox Homerin “Odiseya”sını müqayisə edirik. Amma Şumer və yunan əlaqələri də xüsusi araşdırma mövzudur və bu barədə də kifayət qədər təhlillər, araşdırmalar mövcuddur. M.H. Təhmasib yazır ki, “Bizim Basat-Təpəgöz dastanımız bütün Şərqdə və Qərbdə məşhur olan 200-dən artıq variant içərisində özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik orijinal, əsətiri bahadırlıq dastanıdır” (11, s. 28).

Əvvəllər sidr ağacı meşəsində azad gəzib dolaşan Enkidu Gilqameşi qarşıda onu gözləyən ölüm təhlükəsi barədə xəbərdar edir. “Təpəgöz” boyunda vəhşi Təpəgözlə döyüşməyə gedən Basata Qazan xan məsləhət verir, döyüşə getməməyə çağırır.

F. Ağasıoğlu yazır ki, “Qabaqlar rus dilində oxuduğum “Qilqameş (Bilqamis) dastanının Azərbaycan dilində necə səslənəcəyi məni çox maraqlandırır. Əvvəllər nəzərdən qaçırdığım, tuta bilmədiyim məqamları İ. Vəliyevin ilk uğurlu tərcüməsində oxuduqca qədim şumer mətnlərinin türk dünyasına yaxınlığını bir daha duydu. O vaxt yanılmadığımı yoxlamaq üçün Azərbaycan folklorunu qanında və dilində yaşadan yazıçı dostum Mövlud Süleymanlıdan təzəcə oxuduğu “Bilqamis” barədə fikrini qəsdən laqeydliklə soruşdum. O isə emosiyasını gizlədə bilmədi: -Baa...neçə gündü buradakı ifadələr məni dəli eliyib. “Keçilərin üç bala, qoyunun ekiz doğsun”, “Bağırsağını belinə dolayardım” kimi deyimlər, vallah, olduğu kimi bu gün də işlənir. On beş il əvvəl şair alim Oljas Süleymanov “Şumernamə” ilə türkoloqların diqqətini Şumer dünyasına açılan pəncərəyə yönəltdi. Keçən bu qısa müddətdə həmin yöndə aparılan axtarışlar zəngin şumer-türk paralellərini ortaya çıxardı. Qobustan qaya rəsmlərindəki “Günəş gəmisindən” tutmuş qəbirüstü Qoş daşlara və nə turtarlı dil paralellərinə qədər xeyli oxşarlıq aşkar oldu” (2, s. 85-86).

Bu gün də dilimizdən düşməyən bir çox ifadələr “Bilqamis” dastanının dilində uğurla işlənir.

Məsələn, Bilqamisın anası onların dalınca su atır:

İgidlərin ardınca bir cam təmiz su atdı...(10, s. 125)

“Şumer və oğuz igidlərinin xarakterik cizgiləri Enkidunun “boşbekar oturmaqdan gücümüz azaldı” şikayətində və Qazan xanın “otura-otura yanımız ağrıdı” çağırışı ilə ərənlərin səfərə çıxmasında da özünü göstərir, həm də şumerlər də oğuzlar kimi göyüşçü igidə “ərən” deyir” (2, s. 87).

Prof. T. Novruzov Bilqamisın xarakterini belə təqdim edir: “Bilqamis öz dostlarına, valideynlərinə, hətta allahlara qarşı həssaslıqla davranır. Dostluğa sədaqət, ata-anaya məhəbbət, qadına diqqətli münasibət bu qəhrəmanın fərdi cizgilərindəndir” (14, s. 40). Bilqamis, Dədə Qorqud və Koroğlu obrazlarında ata-oğul, baba-nəvə varisliyi bir çox keyfiyyətlərdə aydın nəzərə çarpır.

Kramer yazırdı ki, “Babil eposunun bir çox epizodları, mübahisəsiz, Gilqameş haqqında Şumer poemaları köklərindən bəhrələnmişlər Hətta əlimizdə birbaşa analoqlar olmadığı hallarda əfsanəvi və epik Şumer mənbələrindən alınmış ayrı-ayrı mövzular və əsaslar tapınacaq olar. Lakin artıq biz gördük ki, Babil şairləri Şumer mətnini köçürməzlər. Onlar materialı öz zövqlərinə və ənənələrinə uyğun olaraq dəyişir, yenidən işləyir, nəticədə Şumer orijinalından ancaq əsas qalır. Süjet xəttinə gəlincə - tərəddüd edən, yaradan qəhrəmanı qaçılmaz kədərli anlamaya gətirib çıxaran hadisələrin faciəli gedişində xidmət şumerlərin deyil, şübhəsiz, бүтүнлүклә babihilərindir. Ona görə tam ədalətlə qəbul etmək lazımdır ki, şumer mənbələrindən çoxsaylı iqtibaslara baxmayaraq “Gilqameş haqqında epos” semit müəlliflərinin yaradıcılığıdır” (9, s. 233). Tədqiqatçı sonra əlavə edirdi ki, “Üslubuna və formasına görə özünəməxsus bir janrın - epik poeziyanın müxtəlif ölkələrdə və ən müxtəlif zamanlarda tamamilə müstəqil olaraq yaranmasına inanmaq çətindir. Ən qədim qəhrəmanlıq rəvayətlərinin Şumerdə yaradığına görə belə güman etmək olar ki, epik poeziyanın vətəni İkiçay arası olmuşdur (9, s. 241).

Dastan və onun tipoloji, hətta geneoloji uyğunluqları barədə çox danışmaq, yazmaq mümkündür. Bununla bağlı əlimizdə bir çox maraqlı və sanballı mənbələr də mövcuddur. Bəs biz Azərbaycan məktəblisinə bu dastan və onun məzmunu haqqında nələri tədris edirik? Dövlət standartlarının reallaşdırılması, təlim məqsədlərinə çatılması, şagirdlərin milli və beynəlxalq düşüncədə formalaşdırılması istiqamətində dastan hansı imkanları verir? Eləcə də, biz şagirdə bu dastanla bağlı nələri, necə, hansı dərslərin tərkibində tədris edə bilərik?

Ədəbiyyat fənninin mahiyyəti və dövlətin bu fənn qarşısında qoyduğu tələblər aydındır. Də-

yişən zamanda dəyişən tendensiyaların fonunda milli və bəşəri düşüncəni təbliğ etmək, şagirdlərdə dəyərlərə hörmət, tərbiyə aşılamaq və s. çox zəruridir. Bunun məntiqi davamı olaraq Ədəbiyyat fənni üzrə proqramlarda yazılır ki, «Ədəbi əsərlərin öyrədilməsi zamanı şagirdlərin şifahi və yazılı nitqi tədricən cilalanır. Şagirdlər ana dilimizdə yazılmış əsərlərdə dilin gözəlliyini, dərin fikir və ifadə zənginliyini görüb-götürür. Təlim prosesində sənətkarın sözdən istifadə məharəti, nitqin bədiiliyi, ifadəliliyi, obrazlı sözün doğurduğu emosionallıq və fikir tutumu haqqında aydın təsəvvür yaradılır, bu əsasda şagirdlərin özünün nitqinin zənginləşməsi təmin edilir» (1, s. 7) fikri ilə yanaşı, qeyd edilir ki, «Şagirdlərin ümumi orta təhsil səviyyəsində qazandıqları bacarıq və vərdisləri təkmilləşdirilməklə, tarixi-xronoloji ardıcılıqla Azərbaycan ədəbiyyatının çoxəsrlik inkişaf yolu, ədəbi ənənə və əlaqələri, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının görkəmli ədəbi simalarının yaradıcılığından nümunələr öyrədilir, ədəbiyyat nəzəriyyəsinə dair məlumatlar genişləndirilir, şagirdlərin ədəbi-bədii, tənqidi təfəkkürünün formalaşması təmin olunur» (1, s. 8).

Hesab edirik ki, Ədəbiyyat fənninin dərslər saatları çərçivəsində paralellik qura biləcəyimiz ilk əsər məhz bu dastandır.

İlkin olaraq 400 müəllim arasında sorğu apardıq. Həmin sorğuda «Dünya ədəbiyyatı nümunələrindən hansı əsərlərin orta məktəblərdə tədrisini zəruri hesab edirsiniz?» sualı da təqdim etdik. Müəllimlərin çox cüzi hissəsi, cəmi 4 müəllim «Bilqamıs» dastanının adını çəkmişdi. Sonra isə ayrıca məhz bu dastanın tədrisi ilə bağlı sorğu apardıq. Həmin sorğudan bəzi nümunələri təqdim etmək istəyirik.

Sorğu

Sual 1. «Bilqamıs» dastanı haqqında nə bilirsiniz?

Sual 2. Azərbaycan məktəblərində bu dastanın tədrisini məqbul hesab edirsinizmi? Əgər hesab edirsinizsə, səbəbini yazın.

Sual 3. Sizcə, «Bilqamıs» dastanını hansı əsərlərlə müqayisəli şəkildə tədris etmək mümkündür?

Cavablar:

Müəllim 1.

Cavab 1. «Bilqamıs» dastanının qədim Şumerlərin dastanı olduğunu bilirəm.

Cavab 2. Ən qədim dövr ədəbiyyatını tədris edərkən qədim Şumerlərə məxsus «Bilqamıs» dastanı olduğunu və bu əsərin dünya mədəniyyət incilərindən biri olduğunu qeyd etmək olar.

Cavab 3. Bildiyimiz kimi qədim türk xalqlarının ədəbiyyatı ortaq səciyyə daşıyır. Qədim düşüncə tərzini bizə tanıdan Çin qaynaqlarıdır. Türklərin yaratdığı Orxan-Yenisey abidələri, Qədim xalqların ortaq abidəsi olan «Avesta» haqqında dərsliklərdə məlumat var və biz mövzunu keçərkən bu barədə ətraflı izahat veririk. Mən bu fikirdəyəm ki, qədim ümumtürk təfəkkürünün məhsulu olan eposlardan («Dünyanın yaranması», «Alp ər Tonqa», «Oğuz xan», «Köç», «Ərgənəkən») bəhs edərkən qədim Şumerlərə məxsus «Bilqamıs» dastanında söhbət açıb qısa məzmunu ilə tanış edib bu əsərlərin müqayisəli şərhini vermək olar.

Müəllim 2.

Cavab 1. «Bilqamıs» dastanı bizim eradan əvvəlki dövrə aiddir. Şərqlin böyük mədəniyyət abidəsidir. Qədim Şumer ədəbiyyatına aid qəhrəmanlıq dastanıdır. Bilqamıs dünya ədəbiyyatının bir çox dastan qəhrəmanları kimi güclü, məğlubedilməz, xalq içərisində şöhrət qazanmış igiddir. Bildiyimə görə, o, ölümə qalib gəlmək, insanları ölümdən xilas etmək istəyir, amma ölümə çarə tapa bilmir. Öyrənir ki, ölüm hər bir insan üçün mütləqdir. (Yeri gəlmişkən, «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanında Dədə Qorqudun dilindən söylənilən belə bir ifadə var: «Gəlimgedimli dünya, son ucu ölümlü dünya!») Deməli, insan ölümsüzlük axtarmamalı, aqlını, gücünü

nü, qüvvəsini, insanlıq naminə, haqq və ədalət naminə ən xeyirli işlərə sərf etməlidir.

Cavab 2. Azərbaycan məktəblərində bu dastanın geniş tədrisini məqbul saymıram. Çünki ədəbiyyat tədrisinin bir fənn kimi bəzi siniflərdə azaldılması, hətta tədrisdən çıxarılması Azərbaycan ədəbiyyatının ən gözəl şifahi və yazılı nümunələrindən gənc nəslin xəbərsiz olmasına səbəb olur. Amma qədim Şumer mədəniyyəti və bu dastan haqqında ümumi məlumat, mənəcə, şagirdlər üçün maraqlı olar.

Cavab 3. Qədim türk dastanlarının tədrisi zamanı bu dastan haqqında da məlumat vermək yerinə düşər. “Bilqamış” dastanındakı hadisələr bizim şifahi və yazılı ədəbiyyat nümunələri ilə səsləşir. Bilqamış qorxmazlığına, igidliyinə, cəsurluğuna, mərdliyinə görə Koroğlu ilə, Qazan xanla, hər şeyin bilicisi kimi Dədə Qorqudla, ölümü qəbul etmədiyinə görə Dəli Domrul ilə müqayisə oluna bilər. Bilqamışın əbədi həyat, ölümsüzlük axtarması Nizami Gəncəvinin “İsgəndərnamə” poemasında İsgəndərin dirilik suyu tapmaq üçün Zülmətə getməsinə bənzəyir.

Müəllim 3.

Cavab 1. “Bilqamış” dastanı digər türk dastanlarından daha qədimdir. “Gilgames” dastanı adı ilə də tanınır. Şumer və Babil mədəniyyətini özündə əks etdirir. Buna görə də “Hammurapi qanunlarına” oxşayır. Nəzmlə yazılan ilk dastandır. Dastanda hökmdar Bilqamış dostu öldükdən sonra onun ölümsüzlük axtarışına çıxmasından, Nuhun tufanından, 3 dini müqəddəs kitabdan danışılır.

Cavab 2. Bəli. Məqbul sayıram. Çünki ən qədim türk dastanıdır. Mifik sujet xətti ilə verilsə də, dünyəvi ideyaları təbliğ edir. Ali insan yetişdirmək amalı daşıyır. Türkdilli ədəbiyyatın poetik xüsusiyyətlərini saxlayır.

Cavab 3. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı və yazılı ədəbiyyat nümunəsi kimi N.Gəncəvinin “İsgəndərnamə” poeması ilə.

Müəllim 4.

Cavab 1. Şumerlərə məxsusdur. Qədim Şərqi incilərindən sayılan dastan dünya ədəbiyyatının qızıl fonduna daxildir.

Cavab 2. Tədris olunsa, yaxşı olar. Səbəbi Azərbaycan folkloru ilə yaxınlığıdır.

Cavab 3. “İsgəndərnamə”, “Avesta”, dastan, əfsanə, nağıllarımızla müqayisəli tədrisi mümkündür.

Müəllim 5.

Cavab 1. “Bilqamış” dastanı (hər şeyi bilən adamın dastanı) dünya ədəbiyyatının ən nadir incilərindəndir. Qədim-Akkad ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələrindəndir. e.ə. IV-II minilliklərdə formalaşmış, gil lövhələr üzərinə köçürülmüşdür. 12 gil lövhə üzərində yazılmışdır. Uruk kralı Bilqamışın ölümsüzlük axtarışından bəhs edir. Çox axtarışdan sonra o, insanın ancaq özündən sonra ad qoymaqla ölümsüzlüyə çata biləcəyini anlamışdı. Bilqamış tarixi şəxsiyyət olmuşdur. Onun xatirəsini əbədləşdirmək üçün yaradılmışdır.

Cavab 2. Azərbaycan məktəblərində bu dastanın tədrisini məqbul saymıram. Şagirdlərin bu dastan haqqında qısa məlumatla kifayətlənməsini lazım bilirəm. Yalnız humanitar siniflərdə ədəbiyyat dərslərinə daha çox saat ayrıldığını nəzərə alsaq, qısa məlumat kifayətdir.

Cavab 3. “Bilqamış” dastanını “Dədə-Qorqud” dastanı ilə müqayisəli şəkildə tədris etmək olar. “Orxon-Yenisey” abidələri ilə müqayisədə keçmək olar. Çünki bu abidə də tarixi şəxsiyyətlər haqqında məlumat verilir, müxtəlif rəvayətlər qeyd edilir. Eyni problemlə mövzular qoyulur.

Müəllim 6.

Cavab 1. Universitetdə 1-ci kursda bu dastan haqqında öyrənmişik. Həm də türk youtube

kanallarında dəfələrlə bu dastanla bağlı məlumatları izləmişəm. Qədim şumerlərin eradan əvvəl 4-3-cü minilliklərdə gil lövhələr üzrə yaratdıqları qədim dastandır. Hətta 2 gün əvvəl xəbərlərdə 1919-cu ildə Amerikaya aparılmış olan bu gil lövhələri yenidən bu yaxınlarda İraqa qaytarılacağı deyildi. Dastanın qəhrəmanı Bilqamış Uruk şəhərini müdafiə edir, gələcəkdən xəbərlər verir, ölümsüzlüyü axtarır və s.

Cavab 2. Məktəbdə əslində keçirilə bilər, çünki şumerlər qədim xalqlardan olub, türklərlə bağlılığını da alimlər sübut edə bilərlər, şumer və türk dillərində bir çox sözlər ortaqdır. Bilqamış sözünün də mənası elə türk dilindəki “bilgə” sözündəndir, qədim dövrdə dastan yaradıcılığı demək olar ki, türklərə aid olub. Həm də belə bir qədim dastanın unudulması, mənə, düzgün deyil.

Cavab 3. Bu dastanda qəhrəmanlıq motivləri çox olduğu üçün qəhrəmanlıq dastanları ilə müqayisəli keçmək olar. Məsələn, “Kitabi-Dədə Qorqud dastanı ilə Bilqamışın müdrikliyi ilə Dədə Qorqud, dövlət idarəçiliyi ilə Bayandur xan, düşmənlərdən qoruyarkən Qazan xanla müqayisə edilə bilər. “Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy”la Bilqamışın Humbabanı öldürməsi hissəsi daha oxşardır. Hər ikisində qəribə məxluqla mübarizədə rastlaşırıq. Bundan başqa, hər iki dastanda vətəni qorumaq, gələcəkdən xəbər vermək, öküz-buğa kimi heyvanlarla vuruşmaq kimi məqamlar üst-üstə düşür.

Dastanın dünya humanitar elmindəki əhəmiyyəti, forma və məzmun, ideya xüsusiyyətləri, Azərbaycan ədəbiyyatı, poetik düşüncəsinin əsas xarakterik xüsusiyyətləri ilə uyğunluğu, ədəbi ideyaların, süjetlərin qarşılıqlı əlaqələrinin müəyyən edilməsi və s. zəruri məqamları nəzərə alıqda eposun qısaltılmış şəkildə tədrisinin, müqayisə edilməsinin əhəmiyyəti ortaya çıxır. Sorğunun təhlili də göstərir ki, orta ümumtəhsil məktəblərində dastanın tədrisinə, milli ədəbiyyatımızın paradiqmalarının müəyyən edilməsi baxımından şagirdlərə aşılmasına zərurət vardır.

Müəllimlərimizin və pedaqoqlarımızın, metodistlərimizin elmi, metodiki fəaliyyətində “Bilqamış” dastanı haqqında məlumatlar vardır. Azərbaycan elmində də kifayət qədər tədqiqatlar özünü göstərir. Bu tədqiqat və araşdırmalarından da tədrisdə yeri gəldikcə müvafiq olaraq istifadə etmək, Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı müəyyən məqamları tədris edərkən şagirdə aşılmaq, ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin qədimliyini, möhtəşəmliyini daha dəqiq və konkret fakt və epizodlarla aşılmaq olduqca gərəkli vəzifədir.

“Bilqamış” dastanının tədris əhəmiyyəti və müəyyən tarixi yanaşmaları yuxarıda işıqlandırmağa çalışdıq. Xüsusilə Azərbaycan ədəbiyyatının genezisinin, folklorumuzda əks olunmuş inanc və süjetlərin mənşəyinin, əlaqələrinin üzə çıxarılması baxımından, milli ədəbiyyatımızın qədimliyi və xalqımızın tarixi köklərinin tədris edilməsi məqsədi ilə qədim dastan haqqında müəyyən məlumatların verilməsini zəruri hesab edirik. “Bilqamış” dastanı öz məzmunu, obrazlar qalereyası baxımından da, aşılacağı ideyalar və təməl prinsiplər baxımından da, ədəbiyyatımızla, xalqımızın adət-ənənələri ilə uyğunluq baxımından da heyrət doğurur. Azərbaycan məktəblisi həyatının ən qiymətli vaxtlarında dastanın əsas ideya və süjeti ilə ümumi şəkildə məlumatlansa, çox faydalı olar. Bunun üçün fənn proqramları, təhsil strategiyası, ədəbiyyat fənni üzrə kurikulumlar kifayət qədər imkanlar verir. Azərbaycan dilində dastanın mətni də mövcuddur. Hesab edirik ki, şifahi xalq ədəbiyyatı haqqında, dastanlar haqqında, “Kitabi Dədə-Qorqud” eposunun, Nizami Gəncəvinin “İsgəndərnamə”sinin, orta əsr qəhrəmanlıq dastanlarımızın tədrisi zamanı “Bilqamış” dastanı ilə müqayisələr aparmaq, paralelliklərin şagirdlərin nəzərinə çatdırılması məqsədəuyğundur.

Məqalənin aktuallığı. Orta ümumtəhsil məktəblərində dünya ədəbiyyatı nümunələrinin tədrisi məsələləri, şagirdlərə təqdim edilən ədəbi nümunələrin müasir dövrün sosial tələblə-

rinə cavab verməsi probleminin qaldırılması məqalənin aktuallığını təşkil edir. Həmçinin qloballaşmanın doğurduğu reallıqlar və bu prizmadan milli dəyərlərin təbliği, milli ədəbiyyatımızın əsas istiqamət və meyllərinin böyüməkdə olan nəslə daha mütəşəkkil, daha səmərəli çatdırılması yolları araşdırılır, bu kontekstdə proqram və dərsliklərə bir daha baxılması zərurətindən bəhs edilir. Müəllif müxtəlif elmi mənbələrdən gətirilmiş nümunələrlə qənaətini əsaslandırır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə ilk dəfə olaraq indiyə qədər ədəbiyyatın tədrisi tarixində istifadə edilməmiş bədii nümunələrin öyrədilməsinin əhəmiyyəti və təqdim edilə biləcək materialların həcmi ilə bağlı təkliflər təqdim edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə ədəbiyyat fənni üzrə metodistlər, ali və orta məktəb müəllimləri, problemlə bağlı tədqiqat aparən araşdırmaçılar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (V-XI siniflər). Bakı: Təhsil İnstitutu, 2013, 93 s.
2. Bilqamıs dastanı (hər şeyi bilən adamın dastanı) / Tərcümə edən İ. Öməröglü. Bakı: "Azərbaycan ensiklopediyası" NPB, 1999, 92 səh.
3. C. Nağıyev. Qədim Şərq ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Asiya, 2009, 560 səh.
4. F. Rüstəmov. Şərqdə pedaqogika tarixi. Bakı, 2002, 256 səh.
5. Graciela Boruszko. New Technologies and Technologies and Teaching Compar eaching Comparative Literature. <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2355&context=clweb>
6. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3397-published.pdf>, səh.76
7. <https://www.amazon.com/Gilgamesh-Novel-Joan-London/dp/0802141218>
8. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.2307/1359833>
9. Kramer. Tarix şumerdən başlayır. Bakı: 2009, 283 səh.
10. Qədim şərq ədəbiyyatı. Şeir və nəsr. Bakı: Azərbaycan ensiklopediyası, 1999, 584 səh.
11. M. Təhmasib. Tədqiqlər... II cild., 1961-1987. səh. 28.
12. P.Əfəndiyev. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992.477 səh.
13. Ş. İ.Xətayi.Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 384 səh.
14. T. Novtuzov. Qədim Dünya ədəbiyyatı tarixi. Bakı: ADPU, 2003, 578 səh.
15. Самойлова Елена Александровна. Методика изучения литературы в школе в контексте проблем методологии современной компаративистики. <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-izucheniya-literatury-v-shkole-v-kontekste-problem-metodologii-sovremennoy-komparativistiki>

А.А. Асадов

Вопросы воспитания древнего шумерского эпоса в азербайджанской школе

Резюме

В статье поднимается вопрос преподавания образцов мировой литературы в общеобразовательных школах, проблема соответствия представляемых учащимся литера-

турных образцов социальным требованиям современности. Также рассматриваются реалии глобализации и продвижения национальных ценностей, пути лучшего донесения до подрастающего поколения основных направлений и тенденций нашей национальной литературы, необходимость переосмысления, в связи с этим программ и учебников. Свой вывод автор обосновывает примерами из различных научных источников.

В статье впервые представлена важность преподавания вида искусства, который до сих пор не преподавался в литературе, и объем материала, который может быть представлен.

A.A. Asadov

Issues of education of the ancient Sumerian epic in the Azerbaijani school

Summary

The article raises the issue of teaching examples of world literature in secondary schools, the problem of meeting the literary samples presented to students to the social requirements of modern times. It also examines the realities of globalization and the promotion of national values, ways to better convey the main directions and trends of our national literature to the younger generation, the need to reconsider programs and textbooks in this regard. The author substantiates his conclusion with examples from various scientific sources.

For the first time, the article presents the importance of teaching an art form that has not been taught in literature so far and the amount of material that can be presented.

Redaksiyaya daxil olub: 18.04.2022